

Stor ståhei for ingenting?

Much ado about nothing

Tordis Borchgrevink

Mag. art., tilknyttet forsker, Institutt for samfunnsforskning
tordis.borchgrevink@samfunnsforskning.no

Dette er en velskrevet og faglig godt oppdatert bok om kommunikasjon mellom forskere og offentlighet på områdene migrasjon og integrasjon fra 1990-tallet og fremover. Det jeg savner i boken, er kunnskap om hva det kommuniseres om.

At det er alvor, forstår man allerede av undertittelen: *Forskingskommunikasjon i et politisk betent felt*. Dette er en gjenkjennelig karakteristikk for alle som har arbeidet med tematikken, og for å bli i metaforen, her vekkes forventningen om at man skal få økt sin sykdomsinnsikt. Andre steder omtales feltet som «brennbart» og som «politisk ladet», men hva som gjør tematikken så lett antennelig, og hva som fremkaller bildet av et skytevåpen, det får vi ikke vite. Og med en gjentatt karakteristikk av debatten som «polarisert», er det vel heller ikke helt urimelig å vente kunnskap om hvilke posisjoner som utgjør ytterpunktene: Er polene uforenlige? Er de gjensidig utelukkende? Er de overlappende eller antagonistiske? Man blir nødt til å tenke seg om, og det kan jo være tilsiktet.

Det er dette fenomenet som går under navnet *multikulturalisme* som utgjør omdreiningpunktet for de kontroversene som antydes her. I sin enkleste form sier begrepet bare at de etablerte og nykommerne skal finne måter å sameksistere på innen rammen av én stat med ett rettssystem, og på tvers av innfødte og medbrakte kulturer og trossystemer. Men i samme øyeblikk som man begynner å arbeide empirisk, støter man på imperativer som står ganske dårlig til hverandre. For her gjelder det å navigere i et farvann hvor vårt eget faglige spetakkel viser seg å bare være en krusning i europeisk idéhistorie.

Et godt eksempel både på faglige floker, etiske dilemmaer og behov for ettertanke, fremkom gjennom Unni Wikans bok *Generous Betrayal* (2002) – og det som fulgte. I forlengelse av denne episoden i vår egen faghistorie, er det nærliggende å lete etter en forklaring på hvorfor kolleger og eventuelt andre engasjerte, finner grunn til å lade debatter om – og i – det flerkulturelle samfunnet, med det hardeste skytset som vår kultur stiller til rådighet.

Generous Betrayal retter oppmerksomheten mot slike integrasjonsproblemer som oppstår der kultur- og/eller religiøst foreskrevet atferd i minoritetsmiljøer hindrer enkeltindividers samfunnsdeltakelse, og generelt i å benytte de rettigheter de har som borgere i

Norge. Wikan retter i den forbindelse alvorlig kritikk mot skole, sosialkontor og barnevern som ikke griper inn i møtet med undertrykking og vold, av respekt for nykommeres kultur og religion – eller av frykt for å bli skjelt ut for som rasist. Hun hevder at det å underslå sannheten om hva kvinner og barn kan bli utsatt for i disse miljøene, er et svik mot mennesker som myndighetene er satt til å beskytte. Som i Alain Finkielkrauts bok *Tankens forræderi* (der Wikan har hentet tittelen til sin bok), er det «den grådige moren som heter kultur» som tar alt – hvis hun får lov.

Wikans kritiske oppmerksomhet rettet mot praksiser som hun mener hindrer integrasjon, ble møtt med følgende anmeldelse i *Tidsskrift for migrasjonsforskning* (1/2003): Denne boken er «... destined to prove an invaluable asset for future studies of the ideological underpinnings of the cancerous waves of racist politics currently spreading across the European landscape.» Som i mellomkrigstiden står vi igjen overfor akademisk rasisme, men nå ikke i form av rasemessig underlegenhet, men i form av vitenskapelige bidrag til å utpeke de kulturelt underlegne. De problemene innvandrere møter i Norge, har imidlertid ingen ting med innvandreres kultur å gjøre. Dette handler om klassetilhørighet, boligstandard, rasisme og diskriminering. Og dessuten, patriarkalske trekk finnes også i skandinaviske familier.

For å sikre at leseren ikke skal gå glipp av poenget, foreslår anmelderne (Seltzer og Ylvisaker) at i en annen tid ville Wikan fulgt Mr. Kurtz inn i Joseph Conrads *Heart of Darkness* – men riktignok ikke helt innforstått med å utrydde alle med tilhørighet til de villes tradisjon og væremåte, for Wikan er for profesjonell akademiker til å grise til sin bok med slike grovheter, står det. Men hun oppviser en Kurtz-aktig iver etter å få uttrykket disse barbarske tradisjonene som hun mener å finne i den kulturelle bagasjen til immigranter, flyktninger og asylsøkere i Norge.

Nazister har aldri vært plaget av bekymring for minoriteters manglende integrasjon og deltakelse i majoritetssamfunnet, så nazi-assosiasjonen her må vel regnes som en slags faglig skivebom. Grunnen til at denne anmeldelsen likevel er interessant, er den posisjonen anmelderne inntar i sitt forsvar av minoriteter vis-à-vis majoriteten, her ved sine representanter i akademiet: Kritikk av minoriteters kultur er å oppfatte som rasisme. Det går derfor ikke an å se bort fra at det er en form for medmenneskelighet som utløser dette nærmest apokalyptiske raseriet. Det tankevekkende er selvfølgelig at det også er medmenneskelige hensyn som ligger til grunn for Wikans kritikk. Det som slår en her, er at det er som om anmelderne og Wikan beveger seg langs hvert sitt hovedspor i europeisk tenkemåte.

Et par steder berører Andersson samfunnsvitenskapenes forhold til grupperettigheter, og nevner sosialantropologien som et fag der flere kjente professorer og forskere har engasjert seg i rettighetskamper for de grupper de studerer. Dette gjelder beskyttelse av minoriteter mot forfølgelse fra stater/majoriteter; retten til å bevare sin kultur og til å praktisere sin religion. Dette, som er en kollektiv rettighet, har i sin mest konsekvente form vært begrunnet med en oppfatning av at et individ går restløst opp i sin kultur; i språk, tradisjoner, tenkemåter, tro og praksiser. Kulturer er unike, usammenlignbare, og kan ikke rangeres. Men her ligger også kilden til det Zeev Sternhell kaller *The Anti-Enlightenment Tradition*, denne motviljen mot ideen om at samfunn bør bygges på det som er likt og felles for alle tobente, fjærløse, og der den bibelske tanken om individers likhet for Herren er omsatt til individers likhet for loven i verdslig forstand. Her er det mennesket selv som er lovgiver,

og loven sier at enkeltindividet har noen rettigheter som samfunnsmedlem som overprøver kulturelle, religiøse og til og med nasjonale normer. Spørsmålet i en sånn sammenheng blir jo om kulturer kan være fredet per definisjon. Wikan og hennes anmeldere er uenige, og det er en viktig uenighet.

Europeisk historie gjør det nærliggende å tenke at motsatsen til kollektive rettigheter er rettsløshet for minoriteter. Og enkeltpersoner har mistet livsgrunnlaget, har blitt diskriminert, jaget, frihetsberøvet og drept på grunn av tilhørighet til en gruppe. Men så har vi de tilfellene der enkeltindivider blir diskriminert, jaget, frihetsberøvet og drept av gruppens medlemmer på grunn av brudd på gruppens normer. Det finnes med andre ord en mulig konfigurasjon der en gruppes behov for beskyttelse fra storsamfunnet, og gruppemedlemmers behov for beskyttelse fra gruppen, ikke kan oppfylles samtidig. Og der har vi den situasjonen som er Wikans anliggende, som hennes anmeldere mener er irrelevant eller ikke eksisterende – og som Will Kymlicka har beskrevet så fint: Uansett om du griper inn i minoriteters undertrykkende praksiser, eller du lar det være, så bryter du med ett av det liberale demokratiets grunnprinsipper. Det finnes altså to sett av rettigheter – nedfelt i internasjonale konvensjoner – som hver for seg er moralske imperativer – og som står og glør stygt på hverandre, for å si det med Tord Larsen.

Jeg har lett etter en måte, et begrep, som kan løse opp den frustrasjonen som inntreffer når forskningen butter i mangel på en fornuftig konklusjon. Det greske *apori* er det nærmeste jeg har kommet: stengsel, ingen utvei, sjakk matt. Det finnes ingen praktisk måte å komme videre på. Nicolas Reschner bruker uttrykket for å betegne en hvilken som helst kognitiv situasjon der vi blir konfrontert med trusselen om inkonsistens. En *apori*, skriver han, er et sett med teser som hver for seg er fornuftige og overbevisende, men som samlet er uforenlige – altså et «aporetic cluster». Og forpliktelser overfor menneskerettigheter vil ofte (så langt min erfaring) fremstå som en aporetisk klynge, eller knute er kanskje like bra.

Aporetics har undertittelen «Rational Deliberation in the Face of Inconsistency» der «Our best option – or only sensible option – is to try to localize the difficulty in order to save what we can. In this way aporetics is, in effect, a venture in cognitive damage control in the face of inconsistencies».

Det er fornuftig å søke å gjenopprette konsistens, mener Reschner, og det betyr at noe må vike. Men som han sier, det er ikke logikk som kan fortelle oss hva dette noe bør være. Og da særlig ikke når det finnes aktverdige motiver og argumenter på begge sider.

Om jeg har evnet å lokalisere vanskelighetene her, er ikke opp til meg å avgjøre. Men ett spørsmål man ikke ser ut til å komme utenom, er om man, implisitt eller eksplisitt, er nødt til å rangere kulturer for å kunne kritisere/gripe inn overfor praksiser som strider mot respekten for individet, og kanskje til og med er straffbare etter majoritetens lover. Eller vil det være tilstrekkelig å påpeke at sånn gjør vi det ikke her ...? En annen løsning kan være å minne medlemmer av egen, vestlige kultur om at selve problemstillingen er et vestlig fenomen uten gyldighet i andre kulturer. Dette perspektivet tilsier en versjon av multikulturalisme i sin mest konsekvente kulturrelativistiske form. Og hva skulle være i veien med det?

For forskere i dette feltet står det mer på spill her enn egen jobb, ære og forfengelighet. Siden ingen forsker har det mål for øyet å bli oversett og overhørt, vil jeg tro at bevisstheten om at man kan komme til å gjøre skade, er til stede hos de fleste. Det er som om det finnes

en moralsk nerve rett under overflaten her, som gjør at spørsmål om hva som er *sant* ikke lar seg løsrive ordentlig fra hva som er *godt* – uansett hvor tyrannisert man kan føle seg av dette nakketaket fra en etisk fordring.

Den refererte anmeldelsen av *Generous Betrayal* kan kanskje gjelde som et mislykket forsøk på skadebegrensning, men spørsmålet er om dette overfallet på Wikan kan henge sammen med følelsen av å være låst inne i et krav om konsistens der det ikke er mulig. Og de to anmelderne er ikke de eneste arrige deltakerne i denne debatten. Det ligger utenfor samfunnsvitenskapelig kompetanse å lokalisere årsaken til hvorfor akkurat dette forskningsfeltet utløser så mye sinne. Men min kandidat er altså en slags profesjonell hjelpeløshet i møte de selvmotsigelsene som er en del av feltet selv, hvor kravet til forskning er tydelighet, oversiktighet og konsistens. Jeg synes det er rart at de faglige dilemmaene som rir forskning om innvandring, minoritetsrettigheter og integrasjon er så lite berørt i Mette Anderssons bok.